2025, Vol. 24, No. 69

OPEN ACCESS

Dariusz Piechota

https://orcid.org/0000-0002-7943-384X
Uniwersytet w Białymstoku, Polska
University of Białystok, Poland
darekpiechota@o2.pl
https://doi.org/10.35765/hw.2025.2469.11
Data zgłoszenia:17.06.2024
Data akceptacji: 30.01.2025
Data publikacji: 31.03.2025

Kryzys wieku średniego w „Tkankach miękkich" Zyty Rudzkiej i „Cząstkach elementarnych" Michela Houellebecqa
Midlife Crisis in Zyta Rudzka's "Soft Tissues" and Michel Houellebecq's "Elementary Particles"

ABSTRACT

RESEARCH OBJECTIVE: The aim of this article is to discuss the problem of men's midlife crisis in the latest realistic prose.

THE RESEARCH PROBLEMS AND METHODS: The research material became two novels: *Elementary Particles* by Michel Houellebecq and *Soft Tissues* by Zyta Rudzka, and Ageing Studies as the dominant methodology.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: In discussing the midlife crisis, the author focuses on the characteristics of the biological and psychological dimensions of the crisis and the relationship of the aging characters with the world around them.

RESEARCH RESULTS: The in-depth analysis leads to the conclusion that modern men are afraid of old age, because in global culture it is associated with a loss of attractiveness. Men experiencing a midlife crisis only talk about the emotions, experiences, or fears that accompany them in the space of their home.

CONCLUSIONS, RECOMMENDATIONS AND APPLICABLE VALUE OF RESEARCH: The midlife crisis presented in both novels raises questions about building a new male identity, taking into account not only young but also mature men, for whom the fight against the aging process should not be dominated by concern for the body, but above all by intellectual development.

→ **KEYWORDS:** **MEN, OLD AGE, MIDLIFE CRISIS, MICHEL HOUELLEBECQ, ZYTA RUDZKA**

STRESZCZENIE

CEL NAUKOWY: Celem niniejszego artykułu jest omówienie problemu kryzysu wieku średniego u mężczyzn w najnowszej prozie realistycznej.

Sugerowane cytowanie: Piechota, D. (2025). Kryzys wieku średniego w *Tkankach miękkich* Zyty Rudzkiej i *Cząstkach elementarnych* Michela Houellebecqa. *Horyzonty Wychowania*, *24*(69), 97–106. https://doi.org/10.35765/hw.2025.2469.11

PROBLEM I METODY BADAWCZE: Materiałem badawczym stały się dwie powieści: *Cząstki elementarne* Michela Houellebecqa i *Tkanki miękkie* Zyty Rudzkiej, a dominującą metodologią – studia nad starością (*ageing studies*).

PROCES WYWODU: W omówieniu kryzysu wieku średniego autor koncentruje się na charakterystyce biologicznego i psychologicznego wymiaru kryzysu oraz relacji starzejących się bohaterów z otaczającym ich światem.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: Z pogłębionej analizy wysuwają się wnioski, że współcześni mężczyźni obawiają się starości, gdyż w kulturze globalnej wiąże się ona z utratą atrakcyjności. Mężczyźni doświadczający kryzysu wieku średniego tylko w przestrzeni domu mówią o towarzyszących im emocjach, przeżyciach czy lękach.

WYNIKI, REKOMENDACJE I APLIKACYJNE ZNACZENIE WPŁYWU BADAŃ: Ukazany w obu powieściach kryzys wieku średniego rodzi pytania dotyczące budowania nowej tożsamości męskiej, uwzględniającej nie tylko młodych, lecz również dojrzałych mężczyzn, dla których walka z procesem starzenia się nie powinna być zdominowana troską o ciało, lecz przede wszystkim o rozwój intelektualny.

→ **SŁOWA KLUCZOWE:** **MĘŻCZYŹNI, STAROŚĆ, KRYZYS WIEKU ŚREDNIEGO, MICHEL HOUELLEBECQ, ZYTA RUDZKA**

Wprowadzenie

Kryzys wieku średniego w najnowszej literaturze i kulturze popularnej, podobnie jak problematyka starości, należy do tematów tabu. Przemijanie w kulturze globalnej, gloryfikującej młodość i nowość w połączeniu z drapieżnym kapitalizmem, oceniane jest pejoratywnie. Dominujący kult zdrowia i witalizmu skazuje na margines kultury wszystko, co jest chorobliwe, kalekie, niewydajne (Szubert, 2019, s. 34). Nie dziwi zatem fakt, że współczesne społeczeństwo ogarnęła obsesja na punkcie walki z oznakami starości. Socjologowie podkreślają, że chorobliwe uzależnienie od zdrowego stylu życia przyczyniło się do postrzegania pewnych chorób (np. otyłości) jako efektu słabości pacjenta (Szubert, 2019, s. 34). Jak zauważył Bauman (2011, s. 21), we współczesnym konsumpcyjnym świecie duchowość spod znaku *body and soul* jest ściśle powiązana z troską o własne ciało i jego dobrostan. Obsesja na punkcie doskonałego ciała koresponduje m.in. z postulatem epoki postchrześcijańskiej odrzucającej dualistyczny podział na duszę i ciało, wedle którego to dusza jest nieśmiertelna. W społeczeństwie konsumpcyjnym nieśmiertelność będąca przymiotem duszy została zlokalizowana w ciele (Bauman, 2011, s. 17–22). Młodość okazuje się nadrzędną wartością w życiu współczesnego społeczeństwa, starość zaś nie jest już postrzegana pozytywnie jako okres dojrzałości (Ławski, 2013, s. 11–18), a jej przedstawiciele w wielu kulturach europejskich nie są już traktowani z estymą i szacunkiem wynikającym choćby z mądrości i bogatszego doświadczenia życiowego (Czyżak, 2011, s. 11–13). Jak pisze Agnieszka Czyżak (2011, s. 49), starość przestała budzić szacunek, troskę

i wdzięczność, a stała się wyrokiem przedwczesnego wykluczenia ze świata. Kryzys wieku średniego stanowi preludium do starości. To stan graniczny, w którym człowiek istnieje „pomiędzy", „pomiędzy istnieniem a nieistnieniem, skończonością i wiecznością" (Czyżak, 2015, s. 225). Dlatego też okres ten jest negatywnie postrzegany w kulturze masowej jako czas, w którym kończą się możliwości osiągnięcia pełni szczęścia, rozumianego w kontekście haseł z podręczników coachingowych mówiących o tym, że wszystko jest dostępne, osiągalne, a każdy z nas może być kim chce (Stawiszyński, 2021, s. 142).

W najnowszej polskiej prozie realistycznej seniorzy często pojawiają się jako główni bohaterowie powieści. Topika starości fascynuje zarówno generacje trzydziesto-, czterdziesto-, jak i pięćdziesięcioletnich pisarzy. Problem ten obecny jest w prozie Sylwii Chutnik, Ignacego Karpowicza, Barbary Klickiej, Zyty Rudzkiej czy Olgi Tokarczuk. W niniejszym artykule interesować mnie będzie problem kryzysu wieku średniego u mężczyzn. Dominującą metodą badawczą będą interdyscyplinarne studia nad wiekiem (*ageing studies*), które odwołują się do literatury, filozofii, filmu, medycyny czy socjologii, a ich nadrzędnym celem jest dekonstrukcja stereotypów na temat starości oraz walka z ageizmem (Katz, 2014, s. 17–23; Segal, 2014, s. 31–34). Badacze z kręgu *ageing studies* promują holistyczne podejście w przedstawianiu procesu starzenia się, uwzględniając aspekty biologiczne, psychologiczne itd. Perspektywa ta wydaje się użyteczna w uchwyceniu wielowymiarowości tego procesu i staje się przydatnym narzędziem badawczym dla przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych. Do analizy wizerunków starzejących się mężczyzn wybrałem dwie powieści *Cząstki elementarne* (2012) Michela Houellebecqa oraz *Tkanki miękkie* (2020) Zyty Rudzkiej. Choć ich autorzy wywodzą się z odmiennych kręgów kulturowych, w obu utworach możemy wskazać wiele punktów stycznych. Nie jest wykluczone, że Rudzka przystępując do pisania *Tkanek miękkich*, znała powieść francuskiego pisarza. Zestawiając oba utwory, zwrócę także uwagę na płeć autorów, a także skrótowo spróbuję odpowiedzieć na pytanie: W jaki sposób proces starzenia się opisują mężczyźni oraz kobiety?

W centrum zainteresowania Houellebecqa i Rudzkiej znajdują się przedstawiciele klasy średniej. Z jednej strony są to osoby wykształcone, które wykonują zawody cieszące się prestiżem społecznym (w *Cząstkach elementarnych* – naukowiec i nauczyciel; w *Tkankach miękkich* – lekarze). Z drugiej są to postacie przeciętne z licznymi lękami, obsesjami oraz frustracjami (por. Kłosińska, 2016, s. 17–33). Przemysław Czapliński (2019) w artykule poświęconym Houellebecqowi zwrócił uwagę, że ci przeciętni, często wykluczeni, protagoniści stają się wizjonerami upadku, reprezentują klęskę upokorzonych, dostrzegają rozpad świata społecznego, jedności życia czy idei. W obu analizowanych utworach protagoniści zostali ukazani na zasadzie opozycji (Nowacki, 2020, s. 98). U Houellebecqa introwertyczny, aspołeczny geniusz Michel Dzierżyński zostaje skontrastowany z przyrodnim bratem Brunonem, nauczycielem uzależnionym od przygodnego seksu. U Rudzkiej Ludwik, rozczarowany egzystencją lekarz miejski, jest rewersem ojca Michała, osiemdziesięciolatka znajdującego się u kresu własnej egzystencji, wspominającym liczne wiejskie przygodne romanse. Co ciekawe, u polskiej autorki zestawienie bohaterów reprezentujących dwie generacje ma głębszy wymiar, gdyż odnosi się nie

tylko do kwestii przemijania, ale również uchwycenia tego, co dziedziczne, patriarchalne, (nie)świadomie przekazywane z pokolenia na pokolenie (Śmieja, 2024).

Biologiczny wymiar kryzysu wieku średniego

Bohaterowie powieści Houellebecqa i Rudzkiej skrupulatnie rejestrują zmiany w wyglądzie zewnętrznym. Michel Dzierżyński, protagonista *Cząstek elementarnych*, doświadczający kryzysu wieku średniego stwierdza:

> Pierwsze oznaki zarówno w wyglądzie zewnętrznym, jak w reakcji organizmu na wysiłek – wskazujące, że pewien próg został przekroczony, że rozpoczęła się długa droga w dół ku śmierci, pojawiają się w wieku czterdziestu pięciu czy nawet pięćdziesięciu lat (Houellebecq, 2012, s. 21)[1].

Opisywane zmiany interesują bohatera z perspektywy *stricte* naukowej. Być może jego obojętność na przemiany dokonujące się w organizmie zostały wyciszone na skutek zażywanego xanaxu (C, 14). Całkiem odmiennie reaguje na proces starzenia się jego przyrodni brat Bruno. Zapisuje się na siłownię, inwestuje pieniądze w przeszczep włosów (C, 112), kupuje najnowszej generacji kremy przeciwko starzeniu się skóry (C, 162). Mężczyzna za wszelką cenę pragnie zachować młody wygląd, na co wpływ ma dominujący kult młodego ciała w kulturze masowej. Dlatego też, jak pisze Śmieja (2024, s. 387), męskie ciało poddawane jest praktykom dyscyplinarnym, mającym na celu świadome kreowanie wizerunku mężczyzny sukcesu o wyrzeźbionej i proporcjonalnej muskulaturze. Houellebecq pisze, że

> społeczeństwo erotyczno-reklamowe, w którym żyjemy, skupia się głównie na wzbudzaniu pożądania o nieprawdopodobnych rozmiarach, ograniczając zarazem osiągnięcie spełnienia do sfery prywatnej (C, 181).

Bruno podkreśla, że „ze wszystkich dóbr doczesnych młodość ciała jest niewątpliwie dobrem najcenniejszym, a dzisiaj wierzymy i pokładamy zaufanie tylko w dobrach doczesnych" (C, 298). Jego obsesja na punkcie młodego, atrakcyjnego wyglądu wynika z faktu, że wraz z kolejnym rokiem wartość jego ciała spada na matrymonialnym targowisku próżności. Utrzymanie nieskazitelnej sylwetki wymaga nie tylko odpowiednich nakładów finansowych, ale także wytrwałości w regularnych ćwiczeniach fizycznych. Wraz z pogłębiającym się kryzysem wzrasta frustracja seksualna wywoływana przez bliżej nieokreślony niepokój objawiający się „nagłym skurczeniem w okolicy żołądka" (C, 147). Spadek libido jest szczególnie dotkliwy, gdyż kwestionuje męskość: „Po kilku latach pracy pożądanie seksualne znika, ludzie skupiają się przeważnie na kuchni i winach; niektórzy jego koledzy o wiele od niego młodsi skompletowali już sobie całkiem niezłą piwniczkę" (C, 201–202).

[1] Kolejne cytaty z tego utworu oznaczam w tekście jako C, z podaniem numeru strony.

Niepogodzenie z nieuchronnym procesem starzenia się świadczy o niedojrzałości bohatera *Cząstek elementarnych*, co jest szczególnie widoczne w scenach, w których mężczyzna obserwuje dorastającego syna Wiktora. Bruno stwierdza: „Nie umiałem pogodzić się z tym, że mój syn dorośnie, będzie młody, tak jak ja kiedyś, że może jemu uda się w życiu, a mnie się nie udało" (C, 213). Niezwykle pesymistyczny bilans własnej egzystencji z jednej strony wynika z dominującego w kulturze stereotypowego wizerunku mężczyzny sukcesu, pewnego siebie, silnego, aktywnego, dominującego (Cieniuch, 2008, s. 70; Śmieja, 2024, s. 369–396). Z drugiej zaś wiąże się z szerszym zjawiskiem globalizacji, w której wyobrażenia sukcesu, szczęścia, spełnienia stały się uniwersalne i powszechnie dostępne (Stawiszyński, 2021, s. 142). Dokonany przez bohatera na progu starości bilans zysków i strat okazał się niezwykle rozczarowujący.

Pewne cechy Brunona posiada Ludwik Prokopiuk. Bohater *Tkanek miękkich* przykłada szczególną wagę do wyglądu zewnętrznego. Już na samym początku powieści informuje czytelnika, że zainwestował sporą sumę pieniędzy w implanty zębów („wpakowałem w gębę włoski samochód" [Rudzka, 2020, s. 13])[2]. Podobnie jak Bruno odnotowuje zmniejszającą się liczbę włosów, co okazuje się problematyczne, gdyż w dominującej formule męskości (po 1989 r.) łysina jest niepożądana. Mężczyzna łysiejący nie jest utożsamiany z siłą, witalnością, lecz słabością (Śmieja, 2024, s. 387). Aby uniknąć siwizny, stosuje szampony koloryzujące, co ze szczyptą złośliwości odnotowuje jego ojciec („Wyglądasz, jakbyś łeb w komin wsadził" [T, 275–276]). Mężczyzna kupuje wyłącznie ekskluzywne w jasnej tonacji ubrania w Palermo. Możemy przypuszczać, że czerń kojarzy mu się ze starością i nieuniknionym kresem. Ciekawa jest także jego nietypowa przypadłość, która świadczy o narcystycznej osobowości: „Zaglądam w lustro tak często jak inni do kielicha" (T, 97). Obsesyjna walka Ludwika i Brunona z upływającym czasem ma jednak inne źródła. Bohater *Cząstek elementarnych* marzy o remisji starości i nie wynika to wyłącznie z jego narcystycznej natury. Uzależniony od przygodnego seksu jest świadomy, że z każdym kolejnym rokiem traci swoją atrakcyjność wśród płci pięknej. Ludwik z kolei lubi otaczać się pięknymi rzeczami, kompletowanie ubioru w trakcie zagranicznych podróży pełni w jego życiu funkcję terapeutyczną, gdyż chwilowo pozwala mu zapomnieć o wewnętrznym chaosie.

Psychologiczne wymiary kryzysu wieku średniego

Dostrzeżenie zmian w wyglądzie zewnętrznym staje się impulsem do refleksji na temat starości. Houellebecq, poruszając ten problem, posługuje się metaforą złowieszczego szumu:

> Dla współczesnego człowieka Zachodu, nawet gdy dopisuje mu zdrowie, myśl o śmierci stanowi pewnego rodzaju szum w tle, gdy tylko plany i pragnienia zacierają się, ów szum zaczyna wypełniać mózg. Z wiekiem jego obecność staje się coraz bardziej natarczywa; można

[2] Kolejne cytaty z tego utworu oznaczam w tekście jako T, z podaniem numeru strony.

> go porównać do zduszonego chrapania, do niemiłego zgrzytu. Dawniej szum w tle tworzyło oczekiwanie na Królestwo Niebieskie, dzisiaj tworzy go oczekiwanie na śmierć (C, 91).

Współczesny człowiek Zachodu wyparł myśl na temat swojej śmiertelności. Pojawiające się natrętne myśli o kresie własnej egzystencji stara się wyciszyć bądź zagłuszyć dzięki nowoczesnej farmakologii lub ucieczce w hedonizm. Szum ten jednak powraca ze zdwojoną siłą:

> Na tym prawdopodobnie polega starość: reakcje uczuciowe tracą na intensywności, rzadko się zachowuje urazy, rzadko się odczuwa radości, człowiek interesuje się przede wszystkim funkcjonowaniem własnych organów, ich niepewną równowagą (C, 216–217).

Bruno postrzega starość holistycznie; to nie tylko zmiany zachodzące w obrębie wyglądu zewnętrznego, to także spadek intensyfikacji przeżyć i emocji, prowadzący niekiedy do atrofii uczuć. W miejscu dawnej radości pojawia się melancholia. Do podobnych spostrzeżeń dochodzi Annabelle, przyjaciółka Michela:

> Dzisiaj się wydaje, że w życiu jest taki okres, kiedy chodzimy na randki, bawimy się, potem pojawia się obraz śmierci. Wszystkich mężczyzn, których poznałam, przerażała wizja śmierci, bez przerwy myśleli o swoim wieku. Ta obsesja zaczyna się bardzo wcześnie – ja się z tym spotkałam u ludzi dwudziestopięcioletnich – potem wciąż narasta (C, 269).

Niepokoje i lęki związane z przemijaniem stanowią również przykład dekonstrukcji patriarchalnego mitu utożsamiającego odwagę z męstwem. Problem ten jest bliski Ludwikowi z *Tkanek miękkich*, który opisując swoje życie, mówi: „czuję się w wieku zaprzeszłym" (T, 14). Dolegliwości związane z wiekiem dojrzałym określa jako „zwykłą niedoczynność metrykalną" (T, 11). Protagonista traci dawne zainteresowania, nic go nie cieszy ani ekscytuje. Na spostrzeżenie zakonnicy dostrzegającej w nim głęboki smutek lekarz odpowiada: „Nie jestem smutny. Jestem zmęczony. Jestem zmęczony moim zmęczeniem" (T, 232). Pogłębiająca się depresja wraz z postępującym procesem starzenia się prowadzą do stanu zawieszenia, który mężczyzna określa jako dekompresję: „Zapadłem się w coś, z czego nie chciałem się wydostać" (T, 246). Porównanie to stanowi także aluzję do powieści Houellebecqa, w której, jak pisze Czapliński (2019, s. 3), na skutek atomizacji społeczeństwa podmiot zbiorowy przemienił się w zbiór cząstek elementarnych. U Rudzkiej rozpad ten dotyczy egzystencji jednostki, autorka nie rozpatruje kryzysu wieku średniego w szerszej perspektywie. Ludwik, podsumowując swoje życie, dochodzi do pesymistycznych wniosków: „Miałem byle jakie życie – pracowite i nużące" (T, 121). „Gen zgryzot doczesnych" (T, 118) odziedziczony po rodzicach potęguje w nim uczucie straconego życia. Mężczyzna wybiera bierne trwanie, gdyż muzyka i podróżowanie straciły terapeutyczną moc uzdrawiania.

Równie krytycznie na temat życia wypowiada się jego ojciec, który w przeciwieństwie do syna żyje czasem przeszłym, co jest symptomatyczne dla seniorów, gdyż pamięć człowieka starszego „odwrócona jest do przeszłości, gdy był młody, zdrowy,

silny, w odróżnieniu od ludzi młodych żyjących przyszłością i ludzi dojrzałych, zaprzątniętych sprawami teraźniejszości" (Tokarczyk, 2014, s. 108). Przeszłość Michała powraca w odpryskach, fragmentach i wspomnieniach: „Jaki ja byłem ładny chłopak, kiedy na wiochę zjechałem, w kościele żadna na ołtarz się nie patrzyła. Wszystkie na mnie, a do tego byłem młodszy od Jezusa" (T, 43). We wspomnieniach tych często powraca wizerunek młodego, przystojnego lekarza, który wzbudzał zainteresowanie płci przeciwnej, co z kolei koresponduje z jego obecnymi fiksacjami na tle erotycznym. W *Tkankach miękkich* interesujące są rozmowy między ojcem i synem na temat starości. Michał skarży się na nudę i bezsenność, którą tak komentuje syn: „Co chcesz tato, taka starość" (T, 43) czy „Taki PESEL. Spodziewałeś się ducha odnowy" (T, 46). Te oschłe stwierdzenia nie wynikają z braku więzi emocjonalnej między nimi. Zachowując stoicki spokój, Ludwik obserwuje postępującą starość u ojca, dostrzegając w jego odbiciu własną przyszłość: „Ojciec też nie spał. Siedział na łóżku, oglądał mnie. Patrzyliśmy na siebie jak dwie wypchane sowy" (T, 214). Pojawiające się w cytacie porównanie do „wypchanych sów" jest egzemplifikacją stanu fizycznego i emocjonalnego bohaterów, odczuwających wewnętrzną pustkę, znajdujących się na granicy świata żywych i martwych. Mimo że mężczyźni reprezentują dwa odmienne pokolenia, łączy ich wiele cech wspólnych. Obaj są rozczarowani własną egzystencją (ojciec ze względu na jej schyłek, syn zaś nie czuje się spełniony w życiu zawodowym i prywatnym). Podobnie jak bohaterowie *Cząstek elementarnych* nie są osobami religijnymi, co być może nadałoby sens ich egzystencji. Ich życie wydaje się toczyć gdzieś obok, a narastające kompleksy związane z dokonującymi się zmianami w ich wyglądzie i psychice potęgują wyłącznie rozczarowanie.

Zarówno Rudzka jak i Houellebecq zwracają uwagę na ważny problem społeczny, jakim jest depresja u mężczyzn, obejmująca nie tylko seniorów, ale również osoby w średnim wieku, co być może wynika z nadmiernych społecznych oczekiwań związanych z realizacją kulturowego ideału męskości (Nowakowska, 2008, s. 154). Wpływa to destrukcyjnie na psychikę mężczyzn, szczególnie tych samotnych, zagubionych, przeżywających liczne rozterki w przestrzeni prywatnej. Czytelne symptomy depresji, spadku libido, permanentnego zmęczenia, niepokoju są objawami andropauzy, stanowiącej „element procesu starzenia się mężczyzny, związany ze stopniowym spadkiem ilości androgenów" (Pryczek i Bielawska-Batorowicz, 2007, s. 358). Andropauza jako zespół objawów klinicznych pojawia się u mężczyzn po 50. roku życia. Stan ten może mieć również podłoże socjologiczne i wiązać się z przejściem na emeryturę. Okazuje się, że kobiety lepiej radzą sobie ze starością. Dla mężczyzn koniec aktywności zawodowej łączy się z drastyczną zmianą stylu życia, na którą nie są przygotowani (Zierkiewicz, 2014, s. 24).

Relacje bohaterów na progu starości z otoczeniem

Wraz z pogłębiającym się kryzysem wieku średniego zmieniają się relacje jednostki z otoczeniem. Ograniczeniu lub zupełnemu wygasaniu ulegają przyjacielskie kontakty z innymi mężczyznami (Chmura-Rutkowska i Ostrouch, 2008, s. 119). Psychologowie

zaobserwowali pewną zależność: im mężczyźni są starsi, tym mają mniej przyjaciół i mniej czasu poświęcają podtrzymywaniu przyjacielskich więzi (Chmura-Rutkowska i Ostrouch, 2008, s. 122). Zauważalny zastój czy wręcz regres w nawiązywaniu i rozwijaniu przyjaźni rozpoczyna się już po 30. roku życia, kiedy to większość mężczyzn zakłada rodziny, a nowe relacje łączą się głównie z zaprzyjaźnionymi małżeństwami (Chmura-Rutkowska i Ostrouch, 2008, s. 122–123). Na ograniczenie dawnych kontaktów wpływ ma także kulturowy wzorzec męskości oparty na rywalizacji, przymusie porównywania się z innymi w każdej dziedzinie życia, postrzeganiu bliskich więzi jako zagrożenia dla kariery zawodowej, lęku przed utratą męskości, braku spontaniczności czy wyzbywaniu się z wiekiem „ducha zabawy" (Melosik, 2006; Chmura-Rutkowska i Ostrouch, 2008, s. 125; Śmieja, 2024). W *Cząstkach elementarnych* genialny Michel prowadzi pustelniczy tryb życia, nie utrzymuje kontaktu ze współpracownikami. Mężczyzna był przekonany, że świat ludzi „jest rozczarowujący, pełen lęków i goryczy" (C, 74). Podobną izolację bohaterów przedstawia Rudzka. Osamotniony ojciec na wsi nie ma możliwości nawiązywania nowych kontaktów w przeciwieństwie do syna mieszkającego w mieście. Ten jednak celowo rezygnuje z nowych znajomości. Ludwik stwierdza: „Czasy nieproszonych wizyt minęły. W życiu prywatnym również stosuję wizyty po uzgodnieniu. Prowadzę dom zamknięty" (T, 177). Brak przyjaciół to efekt bierności – niechęci do inicjowania i zaangażowania się w budowanie relacji koleżeńskich (Chmura-Rutkowska i Ostrouch, 2008, s. 129).

Pustka, osamotnienie towarzyszące bohaterom przeżywającym kryzys wieku średniego ma także inne podłoże. Okazuje się, że każdy z nich marzy o miłości i bliskości drugiego człowieka, o czym nie wspominają w przestrzeni publicznej, gdyż w tradycji patriarchalnej emocjonalność przypisywana jest kobietom (por. Kłosińska, 2016). Michel z *Cząstek elementarnych* „pragnął tylko kochać, niczego innego nie pragnął. Niczego konkretnego" (C, 134). Na brak umiejętności budowania bliższych relacji cierpi również Bruno. Utrata ukochanej Reginy dla protagonisty *Tkanek miękkich* staje się tragedią, na skutek której popada w rozpacz i histerię. Podczas wizyty syna załamany Michał stwierdza: „Od pierwszej nocy chciałem, byś utuliła, utuliła mnie od tego życia, kurwa, całego" (T, 39). Regina „to kobieta balsam" (T, 48), „ma cechy wybitnie prozdrowotne" (T, 58). Podświadomie o szczęśliwej miłości marzy jego syn. Małżeństwo Ludwika okazało się totalną porażką, a relacje między małżonkami ograniczają się do rytualnych, wygasających gestów: „Na dobranoc pocałowała mnie w czoło, pieczątka własności. Pocałunki w usta już nie wchodzą" (T, 117).

W stronę dekonstrukcji stereotypów męskości

Zarówno w męskich, jak i kobiecych narracjach na temat kryzysu wieku średniego początek starości zastaje bohaterów niepogodzonych z własną męskością, która wydaje się odległa od promowanego wzorca normatywnego, gloryfikującego młodość. Szczególnie problematyczny jest wygląd fizyczny, który staje się źródłem lęków, obsesji i fiksacji

(Śmieja, 2024, s. 387). W epoce kultu młodego ciała niektórzy protagoniści podejmują walkę z mijającym czasem, marząc o remisji starości. Bohaterowie Houellebecqa i Rudzkiej obawiają się utraty atrakcyjności, maskują prawdziwy biologiczny wiek poprzez upiększające zabiegi czy kosmetyki. Męskość zatem jest podszyta lękiem i niepewnością (Śmieja, 2024, s. 28) i wiąże się z obawą przed utratą sprawczości i atrakcyjności. Niestety współczesna kultura wizualna nie porusza ważnej kwestii dotyczącej rozwoju intelektualnego, duchowego osób dojrzałych, ograniczając się wyłącznie do fizyczności, dokonuje uprzedmiotowienia mężczyzn.

W omawianych utworach autorzy udzielają głosu w narracji mężczyznom snującym swoją opowieść na temat kryzysu wieku średniego. W powieściach tych odnajdujemy zapisy zmian cielesnych i duchowych bohaterów, którym często towarzyszy poczucie kurczenia się przyszłości oraz niepogodzenie się ze starzejącym się ciałem. Protagoniści nie podejmują żadnych działań w celu opanowania wewnętrznego chaosu. Niepokojącym zjawiskiem wśród czterdziestolatków staje się przedwczesne zmęczenie wynikające z dynamicznego rytmu życia zdominowanego przez nowoczesne technologie. Problematyczne jest nie tylko budowanie bliższych relacji z drugim człowiekiem, ale również otwieranie się na nowe znajomości. Bohaterowie *Cząstek elementarnych* i *Tkanek miękkich* cierpią na permanentną samotność. Tradycja patriarchalna jest również opresyjna wobec mężczyzn (Śmieja, 2024, s. 408). Wytworzone stereotypowe cechy męskości takie jak: niezależność, aktywność, łatwość w podejmowaniu decyzji, powściągliwość emocji wykluczają rozterki natury społecznej, kulturowej czy psychologicznej. Utrwalony kryzys wieku średniego w obu powieściach wpisuje się także w dominujący w najnowszej kulturze kryzys męskości i rodzi pytania dotyczące budowania nowoczesnej tożsamości „na gruzach patriarchatu" (Śmieja, 2024, s. 455), uwzględniającej nie tylko młodych mężczyzn, ale i dojrzałych, dla których walka z procesem starzenia się nie powinna być zdominowana wyłącznie troską o ciało, lecz przede wszystkim o rozwój intelektualny. Dekonstrukcja stereotypów na temat męskości i kryzysu wieku średniego może mieć również wymiar edukacyjny i służyć budowaniu zrównoważonej tożsamości płciowej.

Bibliografia

Bauman, Z. (2011). Duch i ciało na rynku – duchowość na sprzedaż. *Znak*, 7–8, 17–22.

Chmura-Rutkowska, I. i Ostrouch, J. (2008). Od optymizmu do cynizmu. Studium męskiej przyjaźni. W: A. Radomski i B. Truchlińska (red.), *Męskość w kulturze współczesnej* (s. 119–130). Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

Cieniuch, S. (2008). Kryzys męskości jako zmiana tradycyjnego paradygmatu. W: A. Radomski i B. Truchlińska (red.), *Męskość w kulturze współczesnej* (s. 66–77). Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

Czapliński, P., *Cząstki mniej elementarne. O kilku różnicach, które „Serotonina" wprowadza do twórczości Michela Houellebecqa*, https://www.academia.edu/41401733/Cz%C4%85stki_mniej_elementarne_O_Serotoninie_Michela_Houellebecqa

Czyżak, A. (2011). *Na starość. Szkice o literaturze przełomu tysiącleci*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza.

Czyżak, A. (2015). Przestrzenie starości w literaturze najnowszej – przekraczanie progu. W: E. Konończuk i E. Sidoruk (red.), *Przestrzenie geo(bio)graficzne w literaturze* (s. 223–244). Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.

Houellebecq, M. (2012). *Cząstki elementarne* (A. Daniłowicz-Grudzińska, tłum.). Wydawnictwo W.A.B.

Katz, S. (2014). What is age studies? *Age, Culture, Humanities. An Interdisciplinary Journal*, 1, 17–23.

Kłosińska, K. (2016). Zagrożona męskość/zagrożone męskości. *Śląskie Studia Polonistyczne*, 1–2, s. 17–33.

Ławski, J. (2013). Nie i tak. Starość, która nie boi się czasu… W: J. Ławski (koncepcja i wstęp), A. Janicka, E. Wesołowska, i Ł. Zabielski (red.), *Starość. Doświadczenie egzystencjalne, temat literacki, metafora kultury. Seria 2: Zapisy i Odczytania* (s. 11–17). Uniwersytet w Białymstoku.

Melosik, Z. (2006). *Kryzys męskości w kulturze współczesnej*. Oficyna Wydawnicza „Impuls".

Nowacki, D. (2020). Nieprzyzwoita konfesja. *Książki. Magazyn do Czytania*, 5(44), 98.

Nowakowska, A. (2008). Kryzys męskości czy konflikt mężczyzny – utrata czy wyzwolenie. W: A. Radomski i B. Truchlińska (red.), *Męskość w kulturze współczesnej* (s. 151–161). Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

Pryczek, K. i Bielawska-Batorowicz, E. (2007). Studenci polscy i fińscy wobec andropauzy. Część I. Opinie o andropauzie i wiedza o jej objawach. *Przegląd Menopauzalny*, 6, 222–230.

Rudzka, Z. (2020). *Tkanki miękkie*. Wydawnictwo W.A.B.

Segal, L. (2014). The coming of age studies, *Age, Culture, Humanities. An Interdisciplinary Journal*, *1*, s. 31–34.

Stawiszyński, T. (2021). *Ucieczka od bezradności*. Znak Literanowa.

Szubert, M. (2019). Dyskurs maladyczny – perspektywy badawcze. W: M. Ganczar, I. Gielata i M. Ładoń (red.), *Fragmenty dyskursu maladycznego* (s. 17–35). Słowo/Obraz Terytoria.

Śmieja, W. (2024). *Po męstwie*. Wydawnictwo Czarne.

Tokarczyk, R. (2014). Starość człowieka w świetle różnych kultur pradawnych świata. W: E. Łoch, E. Flis-Czerniak, G. Wallner i D. Piechota (red.), *Między literaturą a medycyną. Cz. 8: Starość i inne problemy egzystencjalne w badaniach interdyscyplinarnych* (s. 107–124). Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

Zierkiewicz, E. (2014). Agezim. W: M. Rudaś-Grodzka i in. (red.), *Encyklopedia gender. Płeć w kulturze* (s. 21–25). Wydawnictwo Czarna Owca.

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License
http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/

Source of funding
Lack of funding sources.

Disclosure statement
No potential conflict of interest was reported by the author(s).